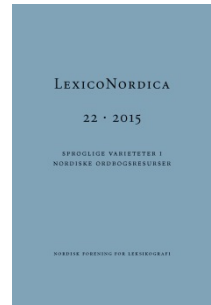

LexicoNordica

Titel: Færøske ordbøger i 2000-tallet
Forfatter: Zakaris Svabo Hansen
Kilde: LexicoNordica 22, 2015, s. 173-183
URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2015 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Færøske ordbøger i 2000-tallet

Zakaris Svabo Hansen

There has been growth in the assortment of Faroese dictionaries within the last decades. Traditionally, Faroese dictionaries are prescriptive, but in modern dictionaries a more descriptive attitude is being expressed, resulting in a relatively high amount of import words. This tendency is more explicit in foreign-Faroese dictionaries than in Faroese-foreign dictionaries.

1. Indledning

I kølvandet af den teknologiske udvikling som vi har været vidne til de sidste to decennier, har der været grøde på det færøske ordbogsmarked, og der er sket meget på området. Der er udkommet en hel del ordbøger som ikke fandtes i forvejen, foruden at der er kommet nye og reviderede udgave af allerede eksisterende ordbøger. Der er kommet flere nye ordbøger, især bilingvale ordbøger, som ikke tidligere har været en del af det færøske ordbogssortiment, bl.a. ordbøger mellem færøsk og engelsk, tysk, spansk, italiensk og russisk. Den store vækst i ordbogsudbuddet kan for en stor del tilskrives de tekniske hjælpemidler som nutiden råder over, men også den stadig voksende interesse for færøsk i udlandet samt interesse hos færingere for disse store europæiske sprog og deres behov for at kunne kommunikere på og med disse sprog.

2. Historisk omrids

Færøsk ordbogshistorie begynder i 1770'erne med at Jens Chr. Svabo (1746-1824) samler ord til en færøsk ordbog med danske

og latinske ækvivalenter. Men ordbogen, *Dictionarium Færoense*, blev dog ikke udgivet før næsten 200 år senere – i 1966 (Matras 1966-1970). Det er en deskriptiv ordbog, hvis formål er at beskrive færøsk som sproget var på den tid. En bagvedliggende grund for udarbejdelsen af ordbogen var at færøsk sprog ifølge Svabo var så stærkt påvirket af dansk at dets oprindelige særtræk var ved at forsvinde.

I årene efter reformationen opstod der meget tæt kontakt til dansk, og den følgende degenerering af færøsk havde den konsekvens at dansk i praksis blev det prestigefyldte sprog – også i skrift – på Færøerne efter det 16. århundrede. Færøerne blev en slags bilingvalt samfund med dansk som det prestigefyldte sprog og færøsk som det uformelle, talte hverdagsprog. Dette skete med baggrund i at dansk nu var blevet sproget i kirken, i administrationen etc. I tillæg til denne bilingvale situation – eller måske som en konsekvens af den – var der en masse danske låneord i talt færøsk på denne tid.

Med den næste ordbog (en færøsk-dansk), som blev publiceret som en del af tobindsværket *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb 1891 [1969]) hundrede år senere, blev det puristiske en del af projektet. På det tidspunkt havde den nationale bevægelse påvirket de kulturelle ideer, herunder sproget, så de blev dyrket som nationale symboler. Ordbogens redaktør Jakob Jakobsen (1864-1918) var i grunden den første færøske purist, og hans projekt var begyndelsen til en ny puristisk tradition. Med grundlag i de romantiske ideer anså han færøsk sprog som et unikt nationalt klenodie, og han var derfor nødt til at tage i betragtning hvilke ord der var passende at tage med i ordbogen, og hvilke der skulle udelades. Resultatet af hans arbejde var en grænsedragning mellem færøsk og dansk, hvor mange af de danske låneord ikke fik plads i ordbogen. Jakob Jakobsen etablerede således en leksikalsk standard for færøsk som – i større eller mindre udstrækning – er blevet fulgt lige siden.

Den puristiske tradition fortsatte gennem det 20. århundrede.

Den allerførste færøsk-danske ordbog (Jacobsen & Matras 1927-28) havde en forholdsvis restriktiv holdning til danske låneord i det talte sprog. Kritikerne sagde at ordbogen gav et ufuldkomment billede af det talte sprog fordi de danske elementer for det meste var udeladt (Helgason 1931:302). I anden udgave (1961) blev et nyt princip introduceret; i stedet for at skippe låneord blev de brugt som referencepunkter til tilsvarende færøske arveord med tilføjesen *talespr.* (= talesprogsord), fx *ferga* (dansk *færge*) > *ferja*; *fýrur* (dansk *fyr(tårn)*) > *viti*. Disse annoteringer viser at danske ord var ilde set i formel tale, selv om de var almindelige i talesproget. Dette princip er bibeholdt i den nyeste færøsk-danske ordbog (Hansen & Joensen 2010) og i andre ordbøger også.

I *Donsk-føroysk orðabók* (av Skarði 1967, 1977) bestemmes det danske lemmaudvalg af om der findes tilgængelige færøske ækvivalenter. I fald der ikke er nogen, er det danske ord ikke med. Denne ordbog blev i stor udstrækning benyttet som ledetråd til "godt" færøsk sprogbrug fordi mange danske ord var bedre kendt end de tilsvarende færøske ækvivalenter. Dette princip er helt forsvundet i 1995-udgaven af *Donsk-føroysk orðabók* (Petersen & Staksberg 1995).

3. Færøske ordbøger i dag

Ordbøgerne af i dag er udgivet af (halv)officielle og private forlag og er redigeret af hinanden uafhængige redaktioner eller enkeltpersoner. Det medfører naturligvis at de er meget forskellige, både i omfang, mht. målgruppe og på anden vis. De fleste henvender sig til et bredt publikum, mens andre er mere specifikt møntet på en bestemt målgruppe, fx skoleelever.

En noget uheldig ting kan siges at være at flere af de tosprogede ordbøger baserer sig på den ensprogede ordbog *Føroysk orðabók* (Poulsen et al. 1998). Problemet ligger i at formålet med en mo-

nolingval ordbog er noget andet end formålet med en bilingval ordbog. Derfor kan det være tvivlsomt om det er rigtigt automatisk at overføre en sådan definitionsordbog hvis den skal tjene et formål som bilingval ordbog og dække de krav som stilles til en sådan ordbog. I en monolingval definitions- og dokumentationsordbog er hovedformålet at beskrive og dokumentere sproget i brug mundtligt og skriftligt. Behovet er ikke det samme i en bilingval ordbog, hvis praktiske formål først og fremmest er at bygge bro mellem to sprog. I en færøsk sammenhæng er formålet dobbeltsidigt, idet det både skal tilgodese behovet som brugerne fra kildesproget har til målsproget, og det behov som brugerne fra målsproget har til kildesproget. Derfor er det vigtigt at en bilingval ordbog er så præcis og dækkende som muligt mht. ækvivalenter i målsproget. Det spiller en mindre rolle at den ikke er så udførlig og udtømmende i sine definitioner fordi det er jo i bund og grund ikke dens opgave. Det er mere vigtigt at være præcis i sine angivelser af ækvivalenter mellem sprogene (jf. Hannesdóttir 2012, Brink 2015).

Man kan savne at der ikke – især når det gælder de mere officielle ordbøger – er ansat redaktioner til kontinuerligt at ajourføre de værende ordbøger således at de følger med i og er på forkant med den sproglige udvikling og hvad der sker mht. eksisterende og nyt ordforråd i sproget. Der er konstant behov for at udvikle ordforrådet og komme med nye ord og udtryk for at dække nye områder som er aktuelle i samfundslivet og i den daglige samfundsdebat. Det er samtidig en kendsgerning at på Færøerne som i andre lande skrives der mere end nogensinde før, men nu også i større udstrækning af uformel karakter i form af indlæg på diverse chatfora, blogs etc.

4. Nyere ordbøger

Omkring 1990 synes der at opstå en mere liberal holdning til ordforrådet i færøske ordbøger. Det viser sig deri at redaktørerne i større grad accepterer låneord som ækvivalenter i bilingvale ordbøger (til færøsk). I *Ensk-føroysk orðabók* (engelsk-færøsk) (í Skála et al. 1992) finder vi fx ord som: *abscissa* (abscissa), *akklímatisering* (acclimatization), *akklímatisera* (acclimatize), *akkumulera* (accumulate), *akselerera* (accelerate), *matematikk* (mathematics). De fleste af disse ord er stadigvæk med i udgaven fra 2007 (í Skála & Mikkelsen 2007). I den parallelle ordbog derimod, som går i den anden retning, *Føroysk-ensk orðabók* (færøsk-engelsk) også fra 2007 og redigeret af de samme redaktører, ses en mere puristisk holdning i lemmaudvalget. Når låneord (især danske) er lemmatiseret, er hovedformålet tydeligvis at henvise til den færøske ækvivalent med henvisningen “sí” (se, cf.). I stedet for at sige at *abnormur* svarer til det engelske *abnorm*, er der en reference til den færøske neologisme *frábregðandi*. Dertil kommer at nogle importord ikke findes som færøske ækvivalenter i den færøske oversættelse, fx *akselerera*, *aktualisera*, *kemi* og *matematikk*. Dette er i grunden samme praksis som vi finder i Jakob Jakobsens ordbog (Hammershaimb 1891).

Tendensen til at acceptere låneord som ækvivalenter i ordbøger fra fremmedsprog til færøsk blev mere udtalt i *Donsk-føroysk orðabók* fra 1995 (Petersen & Staksberg 1995) med en hel del danske låneord skrevet i færøsk ortografi (den såkaldte “ortografiske purisme”) – og det er faktisk første gang. Nogle eksempler kan gives her: *abstrahera* (abstrahere), *akseptabul* (acceptabel), *akseptera* (acceptere), *administrera* (administrere), *beykon* (bacon), *desain* (design), *kovboy* (cowboy).

5. Den monolingvale ordbog

Den ensprogede *Føroysk orðabók* (FO, Poulsen et al. 1998) indeholder omkring 65.000 lemmaer med færøske definitioner og synonymer, eksempler på ordenes brug og grammatiske oplysninger. Denne ordbog udgør standarden for færøsk ordforråd og bruges desuden som retskrivningsordbog indtil en decideret retskrivningsordbog, som i øjeblikket er under udarbejdelse, er tilgængelig. Desuden bruges FO også som opslagsværk i tvivlsspørgsmål omkring ordenes bøjning og grammatik i det hele taget. Det har yderligere medført at mange nye ordbøger i stor udstrækning bruger FO som basis for lemmaudvalget i sin udgave. Foruden at det kan være problematisk at bruge en monolingval ordbog som grundlag for en bilingval ordbog, fx når det gælder belysning af ordene og udvælgelse af ækvivalenter, så skinner en noget puritansk linje i lemmaudvalget igennem også her. FO er en præskriptiv ordbog, idet det er de etablerede arveord som har den højeste prioritet i ordbogen, efterfulgt af etablerede låneord og neologismer. Men sammenlignet med ældre ordbøger findes flere internationale ord i denne ordbog lige såvel som ord fra det talte sprog med rødder i fremmede sprog. I den henseende er *Føroysk orðabók* mere liberal end de ældre ordbøger, bortset fra *Donsk-føroysk orðabók* (Petersen & Staksberg 1995).

Hovedformålet med FO er at dokumentere færøsk sprog diakronisk så vel som synkronisk. Men ordbogen må også være i stand til at tjene brugerne som instruktion i praktisk sprogbrug for lægfolk og dertil giver den også praktisk (dvs. normativ) information om bøjningsmæssige spørgsmål.

Arbejdet med FO var i mange henseender et pionerværk eftersom dette var første gang der blev lavet en monolingval ordbog for færøsk. Alle ordbøger før dette som omfattede færøsk, var bilingvale, for det meste mellem færøsk og dansk. Lemmaudvalget var selvfølgelig baseret på forudgående ordbøger, især *Føroysk-donsk*

orðabók (1927-28). Men derudover byggede lemmaudvalget på en stor ordsamling på Afdeling for færøsk (Føroyamálsdeild) ved universitetet i Tórshavn. Ordseddelsamlingen er udarbejdet over flere årtier og indeholder ordforråd både fra talt sprog rundt omkring på Færøerne og skrevet ordstof fra forskellige genrer, både af skønlitterær art og fra faglitteratur. Efterhånden som elektroniske tekstsamlinger havde sit indtog i begyndelsen af 1990'erne mens redigeringen af FO fandt sted, blev der suppleret fra diverse elektroniske tekstsamlinger, bl.a. fra en frekvensordliste.

Traditionelt har det materiale som har stået til rådighed ved redigering af færøske ordbøger, været allerede publicerede ordbøger og ordlister. Men den store ordseddelsamling på afdeling for færøsk ved Færøernes universitet har også spillet en stor rolle i nyere ordbøger, især i FO. Denne ordsamling har været hovedkilden med hensyn til lemmaudvalget og også som leverandør af citatonsmateriale i ordbogen. Et af redigeringsprincipperne i FO var at det anvendte eksempel skulle være et ægte eksempel fra det talte eller skrevne sprog og ikke opfundet til formålet af redaktørerne. Eksempler med lemmaet brugt i en speciel betydning eller i en fast vending er selvfølgelig fortolket og angivet i en anden version for at klargøre meningen for brugeren. Ordbogen indeholder også idiomer, ordsprog og lign., som i vid udstrækning er defineret.

FO introducerer for første gang et system som indeholder bøjningsmønstre der viser prototyper af bøjninger af alle substantiver, verber og adjektiver. Næsten alle lemmaer som tilhører disse ordklasser, er udstyret med et tal der henviser til et bestemt bøjningsmønster som dette ord følger. I den elektroniske udgave af denne ordbog er dette system udviklet endnu mere således at man nu får det eksakte lemma bøjet når man klikker på tallet som er tilknyttet lemmaet. På denne måde forener ordbogen lemma og grammatik og giver brugeren værdifuld bøjningsmæssig information. Dette system er siden også brugt i *Føroysk-donsk orðabók* (2010) og *Føroysk-ensk orðabók* (2007). Udover dette bøjnings-

system indeholder FO et kapitel om de retskrivningsregler som gælder i færøsk.

FO er som nævnt en definitionsordbog, hvilket betyder at hvert lemma er forklaret enten med definition eller synonymer. Hovedprincippet er at undgå cirkeldefinitioner således at et lemma i det mindste et eller andet sted i ordbogen er forklaret med en definition og ikke kun med synonymer. Bortset fra det er princippet at forklare så meget som muligt om brugsområde, valør etc.

Med hensyn til relationen mellem lemmaer og grammatik generelt i færøske ordbøger er hovedprincippet at vise forskellige sider af grammatikken ved at give eksempler på lemmaet i brug, i genuine sætninger. Herved får brugeren information om fx hvilken kasus forskellige præpositioner styrer og i hvilken kontekst. I nogen grad styrer verber også bestemte kasus af substantiver eller adjektiver som de er tilknyttet, og det bliver også vist ved at give genuine eksempler på ordenes anvendelse.

6. Fremtiden

Længe var det tilfældighederne der var rådende i færøsk leksikografi. Der var ikke nogen plan for hvordan behovene for ordbøger skulle dækkes. Men efter publiceringen af *Føroyisk orðabók* (FO) i 1998 synes der at være opstået en mere planlagt udvikling og vækst på ordbogsområdet, og der er kommet mange forskellige bilingvale ordbøger mellem færøsk og andre sprog på markedet, ordbøger som ikke eksisterede eller var tilgængelige tidligere, fx til/fra engelsk, islandsk, tysk, russisk, spansk og italiensk, bare for at nævne nogle.

Generelt åbner den elektroniske måde at redigere ordbøger op for mange nye slags ordbøger. For tiden er færøsk en del af det store ordbogsprojekt Islex, som har base i Island og stiler imod at lave ordbøger mellem islandsk og i første omgang sprogene i Norden,

men andre sprog ser også ud til at komme med. Ordbogen mellem islandsk og færøsk er i sin afslutningsfase og blev åbnet i foråret 2015. Omkring 85 % af lemmaudvalget er hidtil færdigredigeret. Dette er en onlineordbog, som åbner op for søgninger, som ikke har været mulige tidligere (www.islex.fo). Fortrinsvis gælder søgningerne selvfølgelig fra islandsk til færøsk, men også delvis søgninger mellem de andre skandinaviske sprog og færøsk, fx mellem svensk og færøsk, hvor der ikke findes nogen ordbog i forvejen.

I det store og hele er det rimeligt at sige at i færøsk leksikografi har det historiske princip spillet en større rolle end det synkroniske princip. Dette skyldes åbenlyst det faktum at ordbøgerne traditionelt mere har været anset for at være et redskab til at tilvejebringe viden om fortiden end at beskrive ordforrådet og sprogbrugen i samtiden. At dokumentere hvad du kan se lige for øjnene her og nu, syntes ikke lige så påtrængende som at dokumentere hvad der var i fortiden. I de senere år har der været lagt større vægt på at råde bod på manglerne i det samtidige ordstof ved at tilvejebringe elektroniske tekstbanker og tekstsamlinger for at få fat i nyt ordstof og dokumentere moderne sprogbrug. Dette er bestemt vejen at følge for at forbedre færøske ordbøger og gøre dem endnu bedre og mere egnede til at dække behovene i samfundet på dette område.

Med udbredelsen af internettet er der også åbnet op for mere avanceret benyttelse af ordbøger og ordlister, og derfor er der bestandig pres på ordbøgerne for at have dem frit tilgængelige. For Færøernes vedkommende resulterede dette behov i at det færøske kulturministerium, kommunernes sammenslutning og forlagene lavede en aftale om at de eksisterende færøske ordbøger skulle ligge åbne og frit tilgængelige på en ordbogsportal hos forlaget Sprottin. Det har bestemt stor betydning for benyttelsen af ordbøgerne og for deres udbredelse. At tænke sig at de nu er tilgængelige overalt på jorden hvor der er netforbindelse! Bare tanken ville være utopisk få år tilbage.

Litteratur

Ordbøger

- av Skarði, J. (1967, 1977): *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- FO = J.H.W. Poulsen et al. (1998): *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Hammershaimb, V. U. (1891) [1969]: *Færøsk anthologi* II. Ordsamling og register. Udarbejdede af Jakob Jakobsen. København [Offset-reprint. Hammershaimbsgrunnurin].
- Hansen, Z. S. & H. Joensen (2010): *Føroysk-donsk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- í Skála, A., J. Mikkelsen, J. & Z. Wang (1992): *Ensk-føroysk orðabók*. Hoyvík: Stiðin.
- í Skála, A. & J. Mikkelsen (2007): *Ensk-føroysk orðabók*. Vestmanna: Sprotin.
- í Skála, A. & J. Mikkelsen (2007): *Føroysk-ensk orðabók*. Vestmanna: Sprotin.
- Islex, ordbogsportal: <www.islex.is> (august 2015).
- Jacobsen, M.A. & C. Matras (1927-28): *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn: Felagið Varðin.
- Matras, C. (udg.) (1966-1970): *Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog*. I-II. København: Munksgaard.
- Ordbogsportal: <www.sprotin.fo/dictionaries_dictionary.php> (august 2015).
- Petersen, H. P. & M. Staksberg (1995): *Donsk-føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Poulsen, J.H.W. et al. (1998): *Føroysk orðabók*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

Anden litteratur

- Brink, L. (2015): Synonymitis. Om synonyme ækvivalenter i to-sprogsordbøger. Foredrag på 13. Konference om Leksikografi i Norden, maj 2015.
- Hannedóttir, A. H. (2012): Ekvivalensrelationer i tvåspråkig lexicografi. I: *LexicoNordica* 19, 39-58.
- Helgason, J. (1931): M.A. Jacobsen og C. Matras: Føroyisk-donsk orðabók. I: *Arkiv for nordisk filologi* XXXXVII, 302-307.
- Jakobsen, J. (1957): Nogle Ord om færøsk samt et Forslag til en ny færøsk Retskrivning. I: John Davidsen (ed.): *Greinir og ritgerðir*. Tórshavn: H.N. Jacobsens Bókahandil.
- Larsen, K. (1993): Hin fyrsti máltreinsarin. I: *Málting* 9, Tórshavn, 12-19.

Zakaris Svabo Hansen
adjunkt, mag.art.
Føroyamálsdeildin
V.U. Hammershaimbs gøta 16
FO-100 Tórshavn
zakarish@setur.fo